

הנשיא הבלתי-מכובד

עד היום זכור לי היטב ערב בביתו של יהודה בורלא ז"ל בחיפה, מלפני חמש שנים לערך. אורחת הכבוד היתה סופרת מוונצואלה. היתה אשה לא-צעירה, אך נאה וחיננית; מלבד זאת, היתה אשה חכמה. במשך השיחה שקלחה התברר למרבה התרפה, כי מרבית הנוכחים, להוציא אולי אי אילו יודעי ספרדית, אין להם אף מושג קליל בספרות של אמריקה הלאטינית. כאמור, אורחת הכבוד שלנו אשה חכמה היתה, ובתור שכזאת לא העמידה פני נעלבת. אך לאחר כמה דקות העירה כבדרך אגב — "כן כן, הבאים לבקר בארצי בדרך כלל מתפלאים מאוד על משוב אין אנו עונדים עיטור של נוצות על הראש — — —".

מאז אמנם קבלנו כמה "זריקות עידוד" בכיוון של הכרות עם הספרות של אמריקה הלאטינית; אפילו חלקנו פרס לסופר לאטיני. אך בוודאי שאין אנו בני בית בתרבות רחבה ומעניינת זו.

מיגל אנחל אסטוריאס הוא בן גואטמלה; שנים רבות עשה מחוץ לגבולות ארצו, כגולה פוליטי. יליד 1898, יצא את גבולות המדינה יחד עם הוריו בילדותו. האב התנגד לשלטון העריצות של אסטרדה קברירה ועל כן נאלצה המשפחה לגלות. אסטוריאס חזר לגואטמלה לאחר חילופי השלטון. (גשיותו של קברירה חלה בשנים 1898—1920). בשנת 1942 נבחר מיגל אנחל אסטוריאס לקונגרס הגואטמלי. הוא שימש בתפקידים דיפלומטיים שונים. נראה היה כי הכל הולך למישרין, אך באמריקה הלאטינית החיים הפוליטיים צופנים אפתעות, ולא תמיד נעימות. בשנת 1954 הופל משטרו של הנשיא גוצמן. כתוצאה מכך נשללה מאסטוריאס אזרחותו הגואטמלית והוא יצא שוב לגלות — הפעם לארגנטינה. לא היה זה סוף המעשה. ב-1966 נבחר לנשיאות מונטנגרו; אסטוריאס שוב קיבל אזרחות גואטמלית ונתמנה לשגריר ארצו בפאריס. באותה שנה קיבל אסטוריאס את פרס לנין לשלום. בנימוקי השופטים צויין כי הענק לו הפרס באשר ספריו חושפים את המעורבות של ארה"ב בענייניה הפנימיים של גואטמלה. שנה לאחר מכן זכה אסטוריאס בפרס נובל לספרות. האקדמיה ציינה לשבח במיוחד את הרומן "רוח עזה"¹ שנכתב בשנת 1950 והוא חלק מטרילוגיה המתארת את מעללי חברת הפרי האמריקאית ב"ארצות הבנגה", כלומר, השתלטות כלכלית של צפון אמריקה על הדרום. מכאן ששופטי פרס לנין ושופטי פרס נובל ציינו לשבח, מתוך הסכמה נדירה, את אותו העניין.

הספר שלפנינו, "כבוד הנשיא"², הוא אחד מספריו הידועים של מיגל אנטל אסטוריאס. הרומן מתאר את שלטון האימים של אסטורדה קברירה; אך אסטוריאס הוא סופר גדול והספר הוא בעל משמעות רחבה הרבה יותר מאשר תיאור מעלליו של רודן קטן ואכזר מסויים בארץ מסויימת. הנשיא הנורא שבספר אינו קרוי בשם — אין עובדות ותאריכים העלולים לקשור אותו בבירור לדמות היסטורית מסויימת. הנשיא הזה, שאין בו כבוד כי אם אימה, הוא סמל העריצות; יש בו כמה וכמה קווי אופי המשותפים כפי הנראה לדיקטטורים רבים, שליטי ארצות שונות. הנשיא אינו הדמות המרכזית שברומן "כבוד הנשיא"; אך נוכחותו מאחורי הקלעים היא מתמדת. הוא גם מופיע מספר פעמים על במת ההתרחשויות; וקשה לומר איזו היא הפעם, מבין כל הפעמים, המעוררת ושאט נפש ביותר — שהרי מידי פעם "מתעלה" הנשיא לגבהים חדשים של אכזריות מרושעת, התעללות באחרים ורחמנות עצמית. כעריצים רבים הידועים לנו, כן גם הנשיא של אסטוריאס הוא סדיסט ומוג לב בעת ובעונה אחת. כאשר אנו פוגשים בו בפעם הראשונה בדפי הספר, הוא שרוי במצב רוח הע. על כן פקד זוטר בלשכת הנשיא מתמלא חרדה ומגודל האימה שופך דיו על התימת השליט, שצריך היה לייבשה בנייר ספוג. מייד פוקד הנשיא להלקות את הפקיד מאתים מלקות. הפקיד, המכונה, אגב, בפי הנשיא לא בשמו כי אם בכינוי המלכב "הבהמה הזאת", נופח את נשמתו עוד לפני גמר מניין המלקות. בתור מחווה נחמד במיוחד שולח הנשיא את הגופה בארון מתים לאלמנה דווקא בלווית השליש שהיה ממונה על התוצאה לפועל של העונש. הנשיא אפילו מצווה למסור לאלמנה שלוש מאות פיסות דמי צער והשתתפות בקבורה.

אחר פגישה ראשונה זו כבר יש לנו מושג ברור למדי מה טיבו של האדון הנשיא. אבל על היקף השעותו המאקאברית אנו לומדים עוד ועוד בהמשך העלילה. אנו לומדים על שנאתו התהומית לכל גילוי של זיק אנושי; על הצביעות המבצבצת מכל מעשיו ודיבוריו ושרוקה על כל החוג השליט; ובצירוף מתאים לכך, על אפסותו ועליבותו כאדם. הסופר מצליח להבליט כבר בראשית הכרותו עם הנשיא את הפער שבין העריץ האימתני, שאך זה עתה גור דין מוות על אדם בשל כמה טיפות דיו שפכות — לבין ההופעה האישית של מפלצת זו: "הנשיא, כמנהגו, היה בלבוש־אבלות מושלם: געלים שחורות, חליפה שחורה, עניבה שחורה, מצנפת שחורה שמעולם לא הסירה מעל ראשו; בשפמו המכסיף, שסרקו מעל זוויות שפתיו כדי לחפות על התניכים הסרי־השיניים; בלחייו השעירות ועפעפיו שנדמו צבועים". ועוד מבקש הסופר להבליט הבלט היטב את הצביעות שהיא מתכונות היסוד של כל משטר עריצות, יתא שמו אשר יתא. מה רבה התדהמה, כאשר גוער הנשיא באיש־האמונים שלו "אדם שמתגאה להיות ידידו של נשיא הרפובליקה אינו זונה ברחוב פצוע מסכן שפגעה בו זרוע סמויה!"

וזאת בדיק באותו זמן כשהנשיא פוקד על משלוח "הבהמה הזאת" בארון מתים הביתה.

לעיתים מגיעים הדברים לידי גרוטסקה, כמו ב"חג הלאומי". חג זה נערך על מנת לציין את יום השנה למאורע משמח ביותר: הנשיא גיצל מהתנקשות בחייו. אשה אחת נבחרה לשאת נאום בהודמנות חגיגית זו. בחוג מוקירי הנשיא מכנים אשה זו בכינוי "לשון הפרה". כינוי מלא-חן הנותן לנו מושג כלשהו על טיב דיבורה ונאומה. ואכן היא מכבירה מילים ריקות נטולות משמעות, מדברת גבוהה גבוהה ואין כל קשר בין הדיבורים למציאות העגומה השולטת בארץ הסובלת והמנוצלת. הנאום כולו, המושמע בתום לב ע"י "לשון הפרה", הופך בניגוד לכוננותיה של הדוברת לסאטירה גרוטסקית, כאשר משווים את הדיבורים להלכה ולמעשה. המעמד הקומי-גרוטסקי מגיע אל שיאו, כאשר נשמעים קולות הדומים ליריות תותחים. מייד מתחיל כל אחד מן המשתתפים בטקס לנוס על נפשו בבהלה נוראה; הנשים מתעלפות; הגיבורים מרטיבים את מכנסיהם. לאחר כמה דקות מתברר שלא פרצה מהפכה: רק חצוצרון מסכן מן התזמורת הצבאית נתדרדר מן הקומה הראשונה עד לתחתית המדרגות (אולי משום הדחק) והרעש שהוא תקים אגב מעשה בלתי רצוני זה נשמע לאנשים כיריות תותחים.

יש להעיר כאן כי הספר בכללותו אינו כתוב בסגנון ריאליסטי טהור. הוא נמצא על גבול הסוריאליזם. סוריאליסטית היא תמונת הפתיחה, המתארת את הקבצנים המוצאים להם מקלט לימון בו ב"שער האדון". עטרת הקוצים של הייסורים נפלה בחלקם של הקבצנים הללו, שצלמם הוא תת-אנושי, אך עטרה זו אינה הילת תפארת כי אם גיוון מאוס. "דלותם בלבד מזמנת אותם יחד, מקללים זה את זה, מגדפים בחריקת-שיניים וברוח-עיועים של אויבים-בנפש מחחרירי-ריב, מתקוטטים בנעיצת מרפקים ובהטלת עפר ומכל הבא ליד, מתפלשים ומתגלגלים, נושכים איש את רעהו תקופי-טירוף לאחר שרקקו זה לזה בפרצופים". סוריאליסטית היא דמותו של המטורף פללה אשר בקהל הקבצנים אשר נרדף כחיה ממקום למקום ואיש אינו מרחם עליו למרות מבטיו המשוועים לרחמים. ואילו במותו יד מגבוה מסמנת את הצלב ופוחחת לפניו את שערי השמים. הסצינות שבבתי האסורים, בצניגוק, בחדרי העיגויים, הן ריאליסטיות בתקופה שראתה גילויי רשע ואכזריות כחוקפתנו אך בעקבנו אחר סבלם הנפשי של הגיבורים ואחר מחוות הדמיון המתעתעים בהם שוב אנו בתחום הסוריאליזם. המציאות האפלה, הדמויות הקודחים, אמונות מיסטיקה נוצרית ומסורות אינדיאניות עתיקות ופאנגניות — כל אלה יוצרים רקע נאות למתרחש.

מן הנאמר עד כה עלול אולי להתעורר הרושם, כי האדון הנשיא הוא הדמות השחורה היחידה בספר, ולא היא. עוזריו של הנשיא ומקורביו ברובם אינם נופלים ממנו ברשעות ובצביעות. חוק האימה הוא ההתכתשות לצווי ההגיונות. כאשר לפתע סר חינו של הגנרל קאנאלס והוא הופך בין לילה לפליט נרדף, הרי למחרת

היום כבר מתכתשים אחיו בני אמו לבת אחיהם ואינם אוספים אותה לביתם מן הרחוב. כאשר מקבל מאן־הוא את המינוי למשטרה התשאית, שכה בכסף לו, הוא שוכח בין רגע שהמשטר רצה את בנו התינוק, עינה והעביר על דעתה את אשתו — והוא טס כחץ מקשת למלא את פקודות הנשיא, המכוונות עתה כנגד אנשים אחרים, חדשים. כאשר הנשיא מבקש לאסור את מיגל פרצוף־המלאך, שהיה פעם ידידו, הוא שולח בשליחות זו את אותו המאיור החייב את חייו לפרצוף המלאך — הנשיא יודע, כי מאיור זה דווקא יתעלל באסיר יותר מכל אדם אחר, ואכן הוא צודק. מאידך גיסא, גם אלה המיטיבים למלא את פקודות הנשיא אינם יכולים להיות בטוחים בגורלם — הלא הנשיא אינו אוהב אנשים היודעים יותר מדי.

אך הגיבור המרכזי של הספר אינו הנשיא העריץ. הנשיא הוא סטטי, הוא אינו משתנה כי אם רק חושף מידי פעם תהומות חדשים של רשע. הגיבור המרכזי הוא "ידיד הנשיא" (לאור כל הידוע לנו הרי הגדרת זו היא בדיחה תפלה בפני עצמה), מיגל פרצוף־המלאך. פרצוף־המלאך הוא בקרא בשל יופיו יוצא־הדופן. כאשר הוא מופיע במסגרת הסיפור, מעיר הסופר: "היה יפה ורשע כשטן עצמו". הגדרה זו הולכת וחוזרת לעיתים מזומנות לאורך הספר כולו. אולם לאט לאט מתרוקנת מימרה זו מתכנה, והופכת לסיסמה ריקה. משום שבמשך העלילה מאבד פרצוף־המלאך את הרישע שבו. בכלא המיועד להשעים שסרחו הוא מאבד גם את יופיו. האהבה לבת הגנרל קאנאלס, אותה הוא מציל במקום להתעלל בה, היא המתוללת את הפלא. ועל אף שברור למן הרגע הראשון בו מתחיל התהליך של הפיכתו בהדרגה של פרצוף־המלאך ליצור אנושי, כי האיש צועד לקראת הכיליון — יש כאן אור באפלה. אם מסוגל מי ושהיה מקורב לנשיא ומי שמילא את פקודותיו הנתעבות לחזור שוב ולהיות אדם — משמע שעדיין לא הכל אבוד. התקווה הקלושה לעתיד מסתכמת גם בדמותו של הסטודנט, שלא נשבר בבית הכלא.

אוגוסט, 1971

הערות :

1. "Viento fuerte", Miguel Angel Asturias, 1950.
2. "El Señor Presidente", Miguel Angel Asturias, 1946.

תרגום עברי — ישעיהו אוטרידן, הוצאת עם עובד, ספריה לעם 1971